

Francis Fukuyama:

Veľký rozvrat

Ludská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku

AGORA, s. r. o., Bratislava, 2005

Z amerického originálu:

Francis Fukuyama:

The Great Disruption

Human Nature and the Reconstruction of Social Order

Free Press, 2000, New York

Nie veľký rozvrat, ale obnova poriadku

Odkaz tejto knihy nie je v jej nadpise, ale v podnadpise

Väčšina recenzií k dielu amerického ekonóma a politológa Francisa Fukuyamu informuje o tom, že časť západného sveta zasiahol v 60-tych rokoch minulého storočia morálny rozvrat. Štatistiky vykazovali viac rozvodov, väčšiu spotrebu drog, menšiu dôveru vo verejné inštitúcie, rast kriminality. Už menej si recenzie všimajú, že Fukuyama vidí aj rastúcu dôveru, posilňovanie neformálnych medziľudských vzťahov, ktoré sa podľa neho obnovujú v našej histórii cyklicky a nie inak tomu bude aj teraz.

Nasledujúci text naproti zvyklostiam nie je popisáním obsahu knihy, ale pokusom vybrať z nej to, čo je dôležité pre súčasnú slovenskú spoločnosť.

Počas svojho vývoja ľudstvo pochopilo, že na to, aby prežívalo čoraz lepšie, potrebuje nielen pracovať, ale aj investovať. Za prácu dostávame okamžitú odmenu, napríklad radosť z písania na drevenej písťalke za to, že si ju človek vystrúha, či výplatu za vykladanie vagónov. Za investovanie dostáva človek dividendy, napríklad čerešne za to, že pred desiatkami rokov zasadil strom. Už ich stačí len každý rok pozbierať. Takýchto hmotných investícií je všade plno a vidíme ich. Sú to cesty, domy, továrne, polia, stromy, stroje, ihriská a podobne. **Existujú ale aj nehmotné investície (rovnako, ako existuje nehmotná práca a pláca – napríklad úsmev za úsmev). Aj nehmotných investícií je všade veľa, ale často ich nevidíme.** Časť z nich je vložená do vzťahov medzi ľuďmi, do medziľudského, ak chcete, sociálneho kapitálu. Mnohé vytvorili naši predkovia pred tisíckami rokov, iné my sami, len nedávno. Napríklad v mestskej dopravnej špičke nastávajú bežne situácie, v ktorých je pre spoločnosť a jej jednotlivcov dlhodobo výhodné, aby sa občas dostalo na hlavnú cestu auto, ktoré nemá prednosť v jazde. **Každé tretie, či štvrté auto prechádzajúce v dopravnej špičke po hlavnej ceste dá preto prednosť autu prichádzajúcemu z cesty vedľajšej.** Vodič auta na hlavnej ceste tak nerobí za peniaze, ani preto, že by mu to vodič z vedľajšej cesty ihneď oplatil. Robí tak preto, lebo verí, že prispeje k vytvoreniu a udržiavaniu pravidiel, ktoré spoločnosti a aj jemu samému pomáhajú. Toto neformálne pravidlo umožňuje pomerne lacno spriechniť dopravu v meste. Ak by ho spoločnosť nevytvorila, ak by doň neinvestovala, došlo by buď k dopravnému kolapsu (z vedľajšej cesty by sa počas špičky nedalo dostať na hlavnú), alebo by bolo treba regulovať dopravu na každom spojení hlavnej a vedľajšej cesty drahým formálnym spôsobom – postavením

dopravného policajta, prípadne semaforov. Ak pravidlo (sociálny kapitál) máme, doprava funguje relatívne lacno - berieme dividendy. Takýchto pravidiel upravujúcich vzťahy v štáte, biznise, medzi priateľmi, či v rodine je nekonečne veľa. Vari najlepšie tento fenomén vyjadruje spojenie, podľa ktorého okrem písanej, či explicitnej zmluvy treba dodržiavať aj jej ducha: Ak sa dohodneme, že napíšem recenziu na túto knihu, nemusíme hovoriť o tom, že nebudem robiť reklamu výrobcovi tenisiek. Na to, aby sme sa striedali s kamarátmi pri platení účtu za pivo, nemusíme mať podpísaný kontrakt. Ak v spoločnosti fungujú pravidlá spolupráce, sociálny kapitál, je jej fungovanie oveľa efektívnejšie.

Francis Fukuyama prispel nielen ku zviditeľneniu sociálneho kapitálu. Prispel aj k pochopeniu jeho základných vlastností. Po prečítaní jeho diel je nám jasnejšie, že nielen hmotný, ale aj sociálny kapitál prináša dividendy, dá sa kumulovať, ale aj spotrebovať a tunelovať, rovnako môže zastarávať, a to fyzicky, aj morálne. **Rovnako ako hmotný kapitál, ani sociálny kapitál neprežije, ak jednotlivci stratia dôveru, že majú nárok na dividendy, ak budú investovať.** Ak napríklad nie je isté, ba ani pravdepodobné, že tí, ktorí sadili stromy, budú mať aj nárok na ich plody, nebudú sa stromy sadiť. **Ak sa bude do nezodpovednej miery šíriť, že dnes morálka neexistuje, že všetci klamú a kradnú, že sa ľudom neoplatí veriť, zabijeme v nich dôveru vo fungovanie sociálneho kapitálu.** Ak presvedčíme vodičov, že nikto na hlavnej ceste nepustí auto z cesty vedľajšej, tak sa to naozaj stane. Rovnako, ako platí, že ak presvedčíme ľudí, že niektorá banka skracuje, tak skracuje. Rovnako, ako platí, že ak presvedčíme ľudí, že bude vysoká inflácia, tak naozaj bude.

Uvádzaná kniha nie je primárne o tom, že sociálny kapitál sa rozpadáva, ale o tom, že po veľkých spoločenských zmenách, ktoré ním otrasú, sa znova obnoví. A bude ešte lepší než bol pred zmenami. A o tom, že ak sa tak nestane, tak to bude aj preto, lebo sme si sami podkopali dôveru v to, že sme schopní ho obnoviť. Autor uvádza aj ďalšie riziká, ktoré by mohli spôsobiť negatívny vývoj. Našej spoločnosti sa týka najmä nedostatočná diskusia a vzdelávanie o tejto problematike. Tiež nám ale hrozí, že v snahe zapojiť sa do procesu globalizácie ovplyvnia náš sociálny kapitál nielen pozitíva, ale aj negatíva „zvonku“, vplyvy kultúr, ktoré sú horšie než tá naša. Dalo by sa povedať, že **s kultúrnou globalizáciou je to ako s Internetom: je výborné zapojiť sa do siete, ale na vlastnom PC treba mať výkonný antivírusový program.** Pozor si treba dávať aj na to, že rôzne, napríklad technologické zmeny, si vyžadujú prispôsobenie sa sociálneho kapitálu novým podmienkam. Nebezpečné by bolo jeho ustrnutie, nemennosť – časom by prestal zodpovedať podmienkam, v ktorých žijeme. Myslím, že ani toto riziko nie je u nás mimoriadne aktuálne. Slovensko, zdá sa, je v ostatnom desaťročí pružnejšie než je vo svete zvykom.

Knihe by som chcel zaželať, aby verejnosť vnímala viac jej podnadpis než nadpis. Ak totiž uveríme len nadpisu, ak uveríme, že dochádza k rozpadu morálky, sami tým ohrozíme jej obnovu. Sami ohrozíme obnovu infraštruktúry našej spoločnosti, ktorá je menej viditeľná než diaľnice, či elektrické vedenia, napriek tomu je pre naše dlhodobé prežitie oveľa dôležitejšia.

Eugen Jurzyca

Autor je riaditeľom ekonomického inštitútu INEKO. Tento článok je jedným zo série recenzií nedávno publikovaných významných ekonomických kníh, ktoré sú súčasťou projektu INEKO podporeného Nadáciou SPP.